

היחסים בין הפולנים והיהודים במלחמת העולם השנייה

עמנואל רינגלבלום

המסה, שקטעים ממנה מתפרסמים בזה, נכתבה בידי ההיסטוריון ד"ר עמנואל רינגלבלום בחודשים ספטמבר – אוקטובר שנת 1943. רינגלבלום תכנן כתיבת עבודה על נושא זה עוד בשנת 1941, אך הכתיבה עצמה יצאה לפועל רק אחרי המרד וחיסול הגיטו הוארשאי, עת שרינגלבלום ומשפחתו שהו במחבוא בצד הארי, ברחוב גרויזקה 84. בזמן כתיבת המסה המקיפה לא עמדו לרשותו של רינגלבלום מקורות ורשימות וגם לא ניתן לו להשוות עובדות שונות ומובאות, עליהם הוא מסתמך. מתוך כך נפלו בעבודה אי־דיוקים מסוימים. אולם ערכה העיקרי של המסה הוא בניתוח התהליכים הכוללים שביחסים פולניים-יהודיים בתקופת מלחמת עולם השנייה. ד"ר עמנואל רינגלבלום, משפחתו, וכן הפולני שאצלו מצאו מקלט במחתרת, נרצחו על-ידי הנאצים ב-7 במרץ 1944. כתב-היד הכתוב במקורו פולנית בשלש מחברות (217 עמודים) וכן כתובים אחרים נמסרו על-ידי פולנים לוועד היהודי הלאומי, שפעל במחתרת בצד הארי של וארשה. כתב-היד המקורי מצוי עתה בגנזי המכון היהודי ההיסטורי בוארשה.

האקציה בוארשה ויחסה של האוכלוסייה הפולנית

בתחילת האקציה של יולי, בשעה שהציבור הפולני לא היטיב עדיין לדעת, מה עלה בגורלם של היהודים המגורשים, וכל עוד רווחה הסברה, כי מגמתם של המשלוחים מזרחה – גילתה האוכלוסייה הפולנית אך ענין מועט בגירוש. משנוכחו לדעת, כי היהודים המגורשים מובלים לטרבלינקה – חל שינוי. בצד הארי התחילו להוקיע את יהודי וארשה ולהאשים אותם במורד־לב, בהיעדר כבוד לאומי. – מדוע לא עמדתם על נפשכם? – מדוע הלכתם כצאן לטבח? – מדוע לא תקפתם את הגרמנים, שעה שידעתם, כי אין מנוס מן המוות? – אותנו לא יוכלו להוביל לטבח, אתנו תהיה המלאכה קשה יותר ולא ירהיבו עוז לעשות זאת. – דעות וטענות כאלה וכיו"ב נשמעו על כל צעד ושעל, ובעיקר במקומות העבודה, שבהם היו נפגשים יהודים עם פולנים ומחליפים ביניהם אינפורמציה על המתרחש משני צדי החומה. אפילו אם נקבל, כי הטענות שהופנו נגד יהודי וארשה מוצדקות היו במידת־מה, אסור להתעלם מהעובדה, כי חלק

מאשמה זו רובץ על הצד הארי. במשך חודשים רבים תבע הציבור היהודי מנציגות הממשלה הפולנית נשק בשביל הגיטו. רק לאחר מאמצים ממושכים מאוד נתקבל נשק בכמות זעומה ובאיכות גרועה כל-כך, שמן הנמנע היה לזוּם פעולת התגוננות כלשהי.

44 ימים ארכה האקציה ומהצד הארי לא ענה לה כל הד. דממה מוחלטת — זו היתה התגובה של הצד הארי לדרמה, שהתחוללה לעיניהם של מאות אלפי פולנים. שום גלוי־דעת מטעם הממשלה הפולנית, שיקרא להתגוננות, לא הופיע; לא הושמעה אף מלת עידוד, לא ניתנה כל הבטחה לעזרה, ולו גם מוסרית בלבד. רק פ.פ.ס.¹ לבדה פירסמה כרוז לאוכלוסיה היהודית, שהופץ בשטח „הגיטו הקטן” ובראשו הכותרת: „אל תיכנעו!” בקול־קורא זה הוסבר ליהודים, מהי מטרתו האמיתית של הגירוש. לידיעתם הובא, כי בטרבלינקה הומתו בגאז 70 אלף יהודים והאוכלוסיה היהודית נקראה לעמוד על נפשה.

לגבי אספקת נשק לגיטו, נקטו חוגי הצבא עמדה שלילית, שלא חל בה שינוי עד היום האחרון. אמנם בהחלטות הגיגיות הוכרזו, כי חובתם של חוגי הצבא להושיט עזרה ולספק נשק לגיטו, אך למעשה נשארו ההחלטות הללו על גבי הנייר בלבד. התירוץ הבלתי־רשמי לכך היה, כי נשק זה עלול, כביכול, להיות מופנה יום אחד נגד פולין.

לא כאן המקום לדון בגורמים הפנימיים לסבילותם של היהודים בעת האקציה של יולי, שהרי גלויי ההתנגדות היהודית בחודשי ינואר ואפריל 1943, שזכו להערכה כללית, משמשים הוכחה ניצחת לכך, שסבילות זו היתה תופעה חולפת ותלויה בגורמים חיצוניים.

הסיבה העיקרית להתנהגותם הסבילה של היהודים ביולי שנת 1942 נעוצה בתכסיסיהם ובעורמתם של הגרמנים, שהצליחו להוליך שולל את האוכלוסיה היהודית באשר למטרותיו האמיתיות של הגירוש. האגדה על הגירוש למזרח, אשר היודנראט וסיעת סוכני־גסטאפו שהובאו מלובלין, סיעו בהפצתה, סינוורה את היהודים עד כדי כך, שאלפי אנשים מזי־רעב ועייפים מהמצודים התכופים, פנו בעצמם ל„אומשלגפלאץ”², על מנת לנסוע לעבודה מזרחה. במרעני ראיתי, כיצד כמה חדלי־אישים מבין המשטרה היהודית, ללא סיוע של אוקראינים או אנשי ס.ס. הובילו לכיכר האומשלג קבוצת סבלים חסונים כאלונים, רחבי־כתפים ובעלי־שרירים. אלו צץ במוחותיהם של האנשים הללו הרהור, שהם הולכים לקראת המוות, די היה שאחד מהם ינקוף אצבע, כדי שחבורת השוטרים תתנדף מהמקום.

הגורמים הממשלתיים, אשר ללא ספק היטיבו לדעת, מה עלה בגורלם של יהודי לובלין, שגורשו בכיוון בלתי־ידוע חודשים מספר לפני־כן, ודאי שיכלו לנחש גם את כוונותיהם האמיתיות של הס.ס. ביחס ליהודי הבירה. וצר מאוד, שגורמים אלה לא הזהירו את הציבור היהודי בעוד מועד. נציג ממשלת פולין חלש על רשת מסועפת של סוכנויות ברחבי המדינה, והם יכלו לספק לו ידיעות,

1 המפלגה הסוציאליסטית הפולנית.

2 כינוי הכיכר בו רוכזו היהודים לפני הסעתם למחנות ההשמדה.

מה טיבה של טרבלינקה. ויש מקום לשאול, מדוע לא ניתנה אתראה לאוכלוסיה היהודית על כך שהגירוש, כביכול, אינו למעשה אלא רצח במימדיו-ענק? היה זה מישהו יסודי, אשר קבע בגורלה של הקהילה היהודית, בת 400.000 נפש, הגדולה באירופה.

רק בריחתם של כמה אנשים מטרבלינקה — שאליה כוונו כל המשלוחים מהבירה — פקחה את עיני היהודים לראות, מה תכליתם המעשית של המשלוחים. הארגון הלוחם, אשר קם בשעת משברם הנפשי הגדול ביותר של יהודי וורשה, פירסם באוגוסט שנת 1942 כמה כרוזים, שהסבירו מהי טרבלינקה וקראו לגלויי ההתנגדות. הטירור הגרמני, אפיסת הכוחות בעטיין של החטיפות הבלתי-פוסקות, יאושם ואזלת-ידם של המוני היהודים — היו כה גדולים, עד כי שוב לא נתנו אמון באותן ידיעות בלתי-מהימנות כל-צרכן, שהגיעו מטרבלינקה. לאנשים בעלי אורח-מחשבה נורמלי קשה היה להסכין לרעיון, שיכולה להימצא על פני כדור הארץ ממשלה, הרואה עצמה כאירופית, והרוצחת מיליוני אדם הפים-מפשע, רק בשל היותם יהודים. שכל בריא ונורמלי לא היה מסוגל לתפוס את תעתועיהם החולניים, האפוקליפטיים של הדגנראטים הסאדיסטים והרוצחים המועדים מדיסלדורף, לא ייפלא, איפוא, שכרוזי הארגון הלוחם הקוראים למרד, נחשבו כפרובוקציה גרמנית, שתכליתה לעורר התנגדות, אשר תשמש עילה להשמדה טוטאלית של יהדות וארשה. הארגון הלוחם ללא נשק — ולעת הניא גם ללא השפעה בציבור, נאלץ להתבונן מתוך סבילות, כאב ויאוש, כיצד מובלים לטבח מאות אלפי אנשי-עבודה, אינטליגנציה מקצועית, עסקני-ציבור, מיטב הנוער, ילדים תמימים, נשים ועוד. אין בכוננתנו כאן להצדיק את האקטיבה הפוליטית והחברתית של יהודי וארשה שלא מילאה את תפקידה והביאה לכך, שהטבח ההמוני ביהודי וארשה יבוצע, מבלי שהקרבות יקומו מדמם של הצוררים הגרמנים והאוקראינים. אנו טוענים בהחלטיות, שאילו היו הגורמים הפולניים בעלי ההשפעה מושיטים סיוע מוסרי ליהודים ומספקים להם נשק, כי אז היו הגרמנים נאלצים לשלם מחיר יקר בעד הדם היהודי, שנשפך ביולי, אוגוסט וספטמבר שנת 1942. אני מדגיש, כי לא מציתי כאן את מכלול בעית ההתנגדות, אלא הגבלתי עצמי רק להארת הבעיה מבחינת עמדתם של הגורמים הפולניים.

בספטמבר שנת 1942, כאשר פסקו המצודים, והחלו להגיע דוחות רבים של עדי-ראיה על טבח ההמונים בטרבלינקה, באה התפכחות איומה. האוכלוסיה היהודית הבינה, שנעשה משגה מחריד בהיעדר גלוי התנגדות ל.ס.ס.; היתה סברה, שאילו ביום הכרזת האקציה בוארשה היו כולם קמים כאיש אחד, מטף ועד זקן, ומזנקים על הגרמנים בסכינים, במוטות, באתים, בקיפצים, אילו היו שופכים על הגרמנים, האוקראינים, הלאטבים ואנשי המשטרה היהודית חומצת-מלח, זפת חמה, רותחין וכו' — לא היו 350.000 נרצחים בטרבלינקה, ואפילו היו 50.000 מהם נורים תוך כדי קרב ברחובות הבירה.

גברים היו תולשים את שערותיהם, על כי עמדו מנגד, בשעה שנלקחו יקיריהם, נשותיהם וטפם; ילדים זעקו מרה, על כי לא גילו התנגדות בשעת גירוש הוריהם. אנשים היו נשבעים בקול רם: לעולם לא יזינו עוד הגרמני

מהמקום, מבלי שניפרע ממנו. נמות, אך הכובש האכזר יתן דם תחת דם. גורלנו נחרץ — אמרו — כל יהודי נושא בכיסו גורדין מוות, שהוצא עלידי רב־הטבחים שבכל הזמנים. עלינו לחשוב לא על הצלה, כי אם על מוות בכבוד, עם נשק ביד.

ואכן — הנדר קויים. הגיטו החל לאגור נשק ולהתכונן למהלומות נוספות, שהיו צפויות כל רגע. נחפרו „בונקרים“ תת־קרקעיים, כדי שאפשר יהיה להימלט לתוכם בעת הסכנה. הגיטו טוהר מבוגדיו. כדי למנוע בעד צמיחתו של רעיון ההתנגדות, נתנו אנשי גסטאפו יהודים³, מהלכים לאגדות על המסע מזרחה, למקום בו ניוונים הילדים מ„חלב טרי“, והפיצו סיפורים על מחנות ליהודי וארשה וילדיהם, המוקמים במקומות שונים, וכל זה על מנת לפרוק את האוכלוסיה היהודית מנשקה.

הארגון הלוחם נפרע קודם כל מהאנשים, שניהלו את האקציה. מפקד המשטרה היהודית, הקולונל שרינסקי, משומד, מי שהיה קצין־משטרה פולני אשר שרת את הגרמנים בנאמנות, נפצע קשה ע״י לוחם יהודי כגמול על יעילותו היתירה בניהול מבצע הגירוש. סגנו, העורך־דין ליקין, אשר נתקף בבולמוס השלטון ואשר במסירותו לגרמנים עבר כל גבול, „סולק“ ע״י הארגון הלוחם. מבצע זה עורר התפעלות רבה בקרב האוכלוסיה היהודית. הארגון שקד על הכשרת קאדרים לקרבות העתידיים עם הכובש. ושוב פנו בבקשת סיוע ונשק לגורמים הממשלתיים.

בשטח הגיטו וה„שופים“⁴ פעלו אז שני ארגונים לוחמים: הארגון הלוחם של ועד־התיאום, אשר איחד בתוכו את כל המפלגות היהודיות, פרט לציונים־רביזיוניסטים (השומר הצעיר — ארגון צופים יהודים, החלוץ, פועלי־ציון שמאל, פועלי־ציון ימין, בונד, גורדוניה — ארגון הנוער של ההתאחדות, השמאל של האיגודים המקצועיים)⁵ והארגון היהודי הצבאי, אשר היתה לו זיקה לרביזיוניסטים ובעל נטיות פאשיסטיות, נוסח איטליה. מובן מאליה, שלארגון היהודי הלוחם מטעם ועד־התיאום ענה הד רב יותר בציבור מאשר לארגון הצבאי הרביזיוניסטי. משהחלה האקציה, נוצר תיאום־פעולה בין שני הארגונים.

ימים מספר לפני האקציה ראיתי בסיס קרבי של אי״ל (ארגון יהודי לוחם, ZOB). היתה זו דירה בת שני חדרים ומטבח ברחוב שוואנטוארסקה 32, ושלוש קומות מתחתיה שכנה תחנת־משמר של הורקשוץ⁶ הגרמני. בדירה היו מצויים יומם ולילה עשרה אנשים נכונים לכל. הנשק היה במקום וגם את האוכל קיבלו במקום, כי נאסר על הלוחמים לעזוב את הדירה. הכניסה היתה מהבתים הסמוכים

3 בגיטו וארשה פעלו סוכנים סמויים וגלויים של האויב הנאצי. מוסד רשמי שלכאורה הוקם לשם מלחמה בספסרות והמרת מחירים (המכונה „טשינסטקה“ — שלוש־עשרה, לפי כתובת המוסד לשנו 13), הווה למעשה סוכנות של גסטאפו בתוך הגיטו.

נוסף היו גם סוכנים בודדים או קבוצות הקשורים עם גסטאפו, מלשינים ומוסרים דו־חות על הנעשה בגיטו. מאז הקמת הארגון היהודי הלוחם, וביחוד מאז 18 בינואר בוצעה שורה של פסקי דין כנגד בוגדים ומשתפי פעולה והגיטו טוהר מסוכני האויב.

4 כינוי למפעלים ובתי־מלאכה, שהקימו הגרמנים בגיטו.

5 הכוונה לקומוניסטים.

6 מעין משטרה או סדרני המפעלים. בתוך הגיטו היה ורקשוץ יהודי, שהוטלו עליו תפקידי שמירת הסדר ופקוח על עבודה במפעלים.

דרך עליות־גג ועל הדלת היו מקישים לפי סימן מוסכם. שלוש לוחמות המצויות בדירה הכינו את הארוחות וביצעו שליחויות מסוכנות שונות והוראות מטעם אי"ל. המשמעת והסדר היו למופת. קבוצה זו, שנמנתה על פעלי־ציון שמאל, יכלה לזקוף על חשבונה מספר מיבצעים מוצלחים של הפקעת־רכוש (המכונים „אכסים“) לטובת רכישת נשק לגיטו וכו'.

באותו הזמן עצמו ראיתי מחסן־נשק של הארגון היהודי הצבאי (ZZW)⁷. הוא שכן בבית נטוש המכונה „פראי“ ברחוב מוראנובסקה 7, בדירה בת 6 חדרים בקומה א'. בחדר־המפקדה הותקן ראדיו משובח, שסיפק ידיעות מרחבי תבל, על־ידו עמדה מכונת־כתיבה. חברי מפקדת הארגון, אשר אתם ניהלתי שיחה במשך כמה שעות, היו חמושים אקדחים. באולמות גדולים היו תלויים על אנקולים סוגי נשק שונים: מקלעים, רובים, אקדחים ממינים שונים, רימוני־יד, מחסניות, תיקים גדושי־חמושת, מדים גרמניים שבהם השתמשו ביעילות רבה בשעת האקציה של אפריל וכו'. בחדר־המפקדה היתה תנועה בלתי־פוסקת כבמטה צבאי של ממש: כאן נמסרו פקודות ל„בסיסים“ אשר בהם כינסו והכשירו את הלוחמים העתידיים, הובאו דוחות על הפקעות רכוש, שבוצעו ע"י קבוצות שונות אצל אנשים עשירים, לטובת חימושו של הארגון. בנוכחותי רכשו שם אצל קצין פולני לשעבר נשק בסך רבע מיליון זלוטי וניתנה לו מפרעה של 50,000 זלוטי; נקנו שני מיקלעים בסך 40,000 זלוטי, מספר ניכר של רימוני־יד ופצצות. שאלתי, מדוע אין הדירה מוסווית? הוסבר לי, שאין חשש של בגידה בקרב אנשי הארגון עצמם, ואילו היה מזדמן הנה באקראי אורח בלתי־רצוי, כגון ז'אנדארם, שוב לא היה יוצא מכאן חי.

נוסף לאי"ל רכשו נשק קבוצות שונות ואנשים בודדים. נשק זרם לגיטו בכמויות ניכרות. ב„שופים“ דאגו לחימושן קבוצות פועלים עם הממונים עליהן, ובנשק היו מצטיידים סבלים, עגלונים, מבריחים, עובדים מחוץ לגיטו וכו'. בונקרים רבים רכשו לעצמם מלבד ראדיו גם נשק, שאותו היו קונים תמורת מה שכונה „קרנות כלליות למקלטים“. נוסף לנשק הכין אי"ל כמות גדולה של בקבוקים ובהם נוזל מתלקח, אשר תכליתם היתה לעורר מהומה בקרב הגרמנים, להצית בתים, מחסנים ע"י השופים וכו'. בבקבוקים מתלקחים השתמשו בהצלחה באחדים מן השופים עוד לפני האקציה של אפריל. כך, למשל, הצית הארגון הלוחם והשמיד בשופ של האלמאן (נובוליפקי 83—55) מחסן גדול שהכיל רהיטים המיועדים לצבא הגרמני. היו גם מקלטים בודדים, שייצרו בקבוקים ממין זה והכינו נשק מסייע, כגון גרזנים, פטישים וכד'. אי"ל לא ייחס חשיבות יתרה לאותם מבצעים ספונטאניים, מתוך הנחה שהטקטיקה הגרמנית תשתק כול נסיון אפשרי של הגנה, אם תבוא ביזמת הבונקרים בנפרד. הארגון הלוחם היה סבור, שהגרמנים ינקטו טקטיקה של הפתעה, ולפיכך העמידו את היחידות הקרביות במצב כוננות, מוכנות ומוזמנות כל רגע לפעולה. לא היה יסוד לאמונה, שהגיטו יהיה מסוגל להתגונן זמן ממושך, וברור היה שזו תהיה התמודדות בין זבוב ופיל, אך הגאווה הלאומית

7 Z.Z.W — ר"ת של ארגון צבאי יהודי, ארגון שעמד תחת השפעת הרביזיוניסטים והבריו נטלו חלק במרד אפריל.

הכתיבה ליהודים את העמידה על נפשם, על מנת שלא להניח לצוררים להובילם לטבח מבלי שייענשו.

לא נגולל כאן את פרשת האקציה של ינואר שנת 1943. על 10,000 מגורשים⁸ היו כ־1000 שנורו במקום, וזאת מחמת ההתנגדות הנמרצת שגילתה האוכלוסייה בגושי־בתים שלמים. לשבחו של הארגון הלוחם יש לציין, שאנשי ס.ס. היו נכנסים לגיטו כלשהו־קרוב, חמושים בטאנקים קלים, בתותחי־שדה, ברימוני־יד, במיקלעים קלים וכבדים וכו'. בכיכר מוראנוב התמקם מטה־הצבא, כשלפניו פרושות על שולחנות מפות הגיטו, וקשרים רכובים על אופנועים ואופניים נחפזו אנה ואנה עם הוראות ליהידות הצבאיות השונות. ששכנו בבתים ובכיכרות של הגיטו. הפחד מפני הלוחמים היה כה גדול, עד שהו־אנדארמים וקלגסי ס.ס. שסובבו בגיטו חששו להיכנס לדירות יהודיות והיו שולחים לפניהם את השוטרים היהודים. רק כאשר אנשי המשטרה היהודית היו קובעים, שבדירה מסוימת אין יהודים מזויינים, היו נכנסים הו־אנדארמים לערוך בה חיפוש מדוקדק. יהודים שנתפסו היו מצוויים להרים ידים כשבויים בחזית. איננו יודעים את המספר המדויק של הגרמנים ועוזריהם האוקראינים שנהרגו, אך אין ספק שמספרם הגיע לעשרות רבות.

דעת־הקהל הפולנית הגיבה בעירנות על הגנת הגיטו. עתונות המחתרת הביעה הערכה רבה לגבורת הגיטו. הישוו את ינואר שנת 1943 עם יולי שנת 1942, את התנהגותם הסבילה של יהודי וארשה של אז עם עמדתם האקטיבית עתה, לאחר הנסיון של התקופה ההיא. אולם כל זה לא השפיע על שנוי יחסם של הגורמים הממשלתיים ליהודים בנוגע לענין ההגנה. על אף הקריאות הבלתי־פוסקות מהצד היהודי, סופק להם הנשק במנות זעומות ביותר.

קרוב ובא אפריל שנת 1943. תאריך בלתי־נשכח בקורות יהדות וארשה, תאריך חיסול היהודים בווארשה. הארגון הלוחם, ממשלת הגיטו שבמחתרת, התכונן באופן נמרץ להגנה. על־ידי מעשי־טירור השתלט על מקורות כספיים ניכרים, שהוצאו מידי מתעשרים לעת־מלחמה, ואשר בדרך רגילה מן הנמנע היה להשיג מהם פרוטה. את הסרבנים או את בני־משפחותיהם היו אוסרים לאור היום הם היו מוחזקים במעצר בדירות־סתר עד לפרעון התשלומים, שהגיעו לעשרות ולעיתים אף למאות אלפי זלוטי. הוכרזה מלחמה על שוטרי־חרש, סוכני גסטאפו, על המסייעים לגרמנים בתחום הייצור, על מנהלי־עבודה העושים פועלים יהודים למען הגדלת הייצור הגרמני, על אנשי ה"ורקשוץ" הרודים בעובדי ה"שופים", על מנהלי השופים ואחרים, שהיו מנהלים תעמולה למען יציאה מרצון למחנות־עבודה של ס.ס. בטרבניקי או בפוניאטובו. פסקי־דין מוות, שהוכרזו ונומקו מעל גבי קירות ה"שופים" והגיטו, בוצעו קבל עם ועדה ועשו רושם עצום על האוכלוסייה. גדלה סמכותו של הארגון הלוחם, שבכוח ההסברה הנשק השכיל להטיל את מרותו על הציבור. בעובדה זו היו נאלצים להתחשב "מלכי" התעשייה הגרמנית טבנס

8 המחבר טועה כאן. בימי אקציה של ינואר (22.1.43 — 18) הוצאו מהגיטו כ-6000 יהודים.

ושולץ⁹, אשר התפלמסו מעל קירות ה"שופים" עם הארגון הלוחם וקראו לפועליהם להצטרף למסע לפוגיטוב ולטראבניקי. בזכרוני נחרתה שיחה שניהלתי עם מפקד אי"ל, אשר נפל באקציה של אפריל, חבר ההנהגה הראשית של השומר הצעיר (ארגון צופים יהודים), מרדכי אנילביץ' (כנויו "מאריאן-מרדכי"). הוא היטיב להעריך את סיכויי המאבק הבלתי-שווה, מראש צפה את הרס הגיטו והשופים, משוכנע היה שהוא ויתר לוחמיו לא יותרו בחיים לאחר היסול הגיטו, כי יגועו בחוצות ואיש לא יידע אפילו את מקום קבורתם. ואכן הוא וחבריו נפלו חלל שבועות מספר לאחר התחלת האקציה של אפריל 1943, כשהם נחנקים באדים מרעילים, אשר החדירו הגרמנים מחמישה עברים לבונקר, שבו מצאו מפלט.

האקציה של אפריל החלה. ברחובות הגיטו סובבו אור ליום ב' (18 באפריל¹⁰) משמרות של אי"ל, אשר קראו לאוכלוסיה להסתתר בבונקרים. החל המאבק נטול התקה. ברחובות הגיטו הופיע גייס גרמני, שמנה ששת אלפים חיילים, מצוידים בנשק ממוכן וחדיש ביותר. כנגד צבא מודרני זה התיצב קומץ מתאבדים, מזוינים באקדחים שטיבם מפוקפק, נוער מובחר ואציל, אשר ידע כי הוא נידון לכליה. לא נתאר כאן בפרוטרוט את מהלך הקרבות עם הגרמנים באפריל שנת 1943. יחידות קרביות נלחמו בגיטו, בשופי-המברשתנים, ברחוב שויאנטווארסקה, בשטח השופ של שולץ, טבנס וכר'. הקרבות התנהלו על גגות הבתים, אשר הונפו עליהם הדגל הפולני והציוני (כחול-לבן).

ביום ב', 18 באפריל, בשעות שלאחר-הצהרים הייתי עדי-ראיה לקרב כזה ברחוב מוראנובסקה, שעליו השקפתי מקומה רביעית בנאלבקי 32. הלוחמים ירו ביחידות הצועדות של ס.ס. ואוקראינים. כך למשל מתוך הבית ברחוב לשנו 76, אשר בו היה השופ של ק. ג. שולץ, ירו בגרמנים ובאוקראינים מאקדחים וממקלעים, הטילו באויב רימוני-יד ופצצות. גנראל סטרופ, אשר עמד בראש הצבא שפעל בגיטו, התגלה כסובורוב שני, אלא שטבח פראגה בשעתו היה משחק ילדים לעומת השתוללותם של הסרדיוטות הטבטוניים כאן. המשחק ב"כדור" של הקוזאקים, שהיו מניפים בחניתותיהם ילדים יהודיים בפראגה, היה שעשוע לעומת מיבצעיו של החייל הגרמני בשנת 1943 להולדת הנוצרי. בשיטתיות גרמנית הוכשר הקרקע למעשי אכזריות. לתכלית זאת פירסמו המפקדה הגרמנית והעתונות, שהענין הוא בדכוי התקוממותם של היהודים, אשר ארגנו יחידות פרטיזאניות לשם רצח חיילים גרמנים. לחיילים הגרמנים הוסבר, כי בגיטו מצויים שודדים, המסתתרים ב"בונקרים" ומתנפלים על הצבא הגרמני, ומאותם מקורות עצמם הופצו שמועות, כי בגיטו לוחמים צנחנים טובי-יטים, שבויים רוסיים שנמלטו מן השבי ועריקים גרמנים, והם כולם מצוידים היטב וחמושים ע"י מטוסים טובי-יטים, המספקים להם בקביעות נשק ומזון. נוסף על כך הודיעו מקורות אלה, כי מצפים בגיטו לסיוע טובי-יטי נוסף: נשק ואנשים. האמונה בסיוע זה היתה כה נפוצה, שלפי סיפורו של עדי-ראיה, כל האוכלוסיה ששרדה בגיטו הפנתה את מבטה ביום ר' של חגי-הפסחא לנקודה לבנה בשמים, שבה קיוו לראות מצנח של צנחנים טובי-יטים.

9 גרמנים שהקימו בגיטו מפעלי מלאכה גדולים שספקו הזמנות הצבא הגרמני.
 חלק מהגיטו המוקטן נקרא על-שם בעלי-המפעלים.
 10 אי-דיוק. יום ב' חל ב-19 באפריל.

היה זה שביב־תקוה יחידי לנידונים למוות בגיטו ולשרידי הלוחמים, אשר התגוננו עדיין בבתים שלא היו למאכולת־אש.

בצד הארי היתה התענינות רבה מאד במאורעות בגיטו. סופר, כי הגרמנים יראים להופיע בגיטו, כי הם פועלים רק בשטח שכבר נשרף ומתקדמים בהציתם בית אחר בית. בשאט־נפש דיברו על אכזריותם של הגרמנים, שמו אותם ללעג, על שאינם מסוגלים למגר קומץ יהודים הנלחמים על כבודם. מפה לאוזן הועברו ידיעות על אבדותיהם של הגרמנים וסופר על אלפי גרמנים ואוקראינים הרוגים בקרבות עם היהודים. כן סופר על טנקים שהיהודים יצקו עליהם בנוזי והציתום, ועל סוגי נשק שונים, שנפלו שלל בידי המתגוננים. רווחו שמעות על כיבוש כלא פביאק ועל שחרור האסירים, שהצטרפו למאבק; בעיר נפוצה ידיעה על קומץ יהודים, אשר לכדו טאנק, התישבו בתוכו ויצאו מעבר לשטח הגיטו. הדמיון העממי העלה דמות של ז'אן ד'ארק היהודית. ברחוב שויאנטויארסקה 28, בשטח המברשתנים שהצטיינו בקרבות אפריל, נראתה נערה יפהפיה בת 18 בשמלה צחורה, כשהיא מפליאה לקלוע בגרמנים ממכונת־ירייה, ואילו בה לא פגעו הכדורים, מפני שהיתה עטייה, כנראה, שריון.

ששה שבועות ללא־הרף, נמשכו בגיטו חלופי־היריות, אש הדליקות שימשה תמרור בדרך התקדמותם של הגרמנים. הגרמנים ניסו בכל מחיר להפריד בין הגיטו הנאבק והשותת־דם ובין האוכלוסייה הארית, כדי ששום ידיעה לא תבקיע משדה־המערכה וכדי שאף נפש חיה לא תצליח לחמוק מן הגיטו. לפיכך נאסר על תושבי הצד הארי להלך ברחובות הגובלים עם הגיטו, היינו ברחובות לשנו, בוניפראטרסקה, שויאנטויארסקה וכו'. תנועת החשמליות נפסקה באותם הרחובות והופנתה לרחובות צדדיים. בשמעות שהופצו אותה שעה בצד הארי היה הרבה מן הדמיון אך היה בהם גם גרעין של אמת. אגדת העלמה היהודיה מאורליאן מקורה בכך, שבהורות יהודיות לקחו חלק במערכה יד ביד עם הגברים. הכרתי את הבהורות האמיצות הללו עוד לפני האקציה. הן נמנו רובן על הסתדרות השומר הצעיר והחלוץ ובמשך כל תקופת המלחמה עסקו בנאמנות רבה ובמסירות מופתית בפעולה צבורית, הגיעו לכל מקום בשאתן את הוראות הועד־היהודי־הלאומי, רכשו והעבירו נשק, ביצעו פסקי־דין־מוות שהוצאו ע"י הארגון הלוחם וגם ירו בז'אנדרמים ובס.ס. בעת גירוש ינואר. באומץ־לבן, בפעילותן ובנכונותן הקרבית השאירו את הגברים הרחק מאחוריהן. במרעיני ראיתי כיצד ירו נשים יהודיות במיקלע מעל גגו של בית. אחת הבנות האמיצות האלה הצטינה ודאי בקרב קשה שהתחולל ברחוב שויאנטויארסקה ומכאן האגדה על ז'אן ד'ארק היהודית.

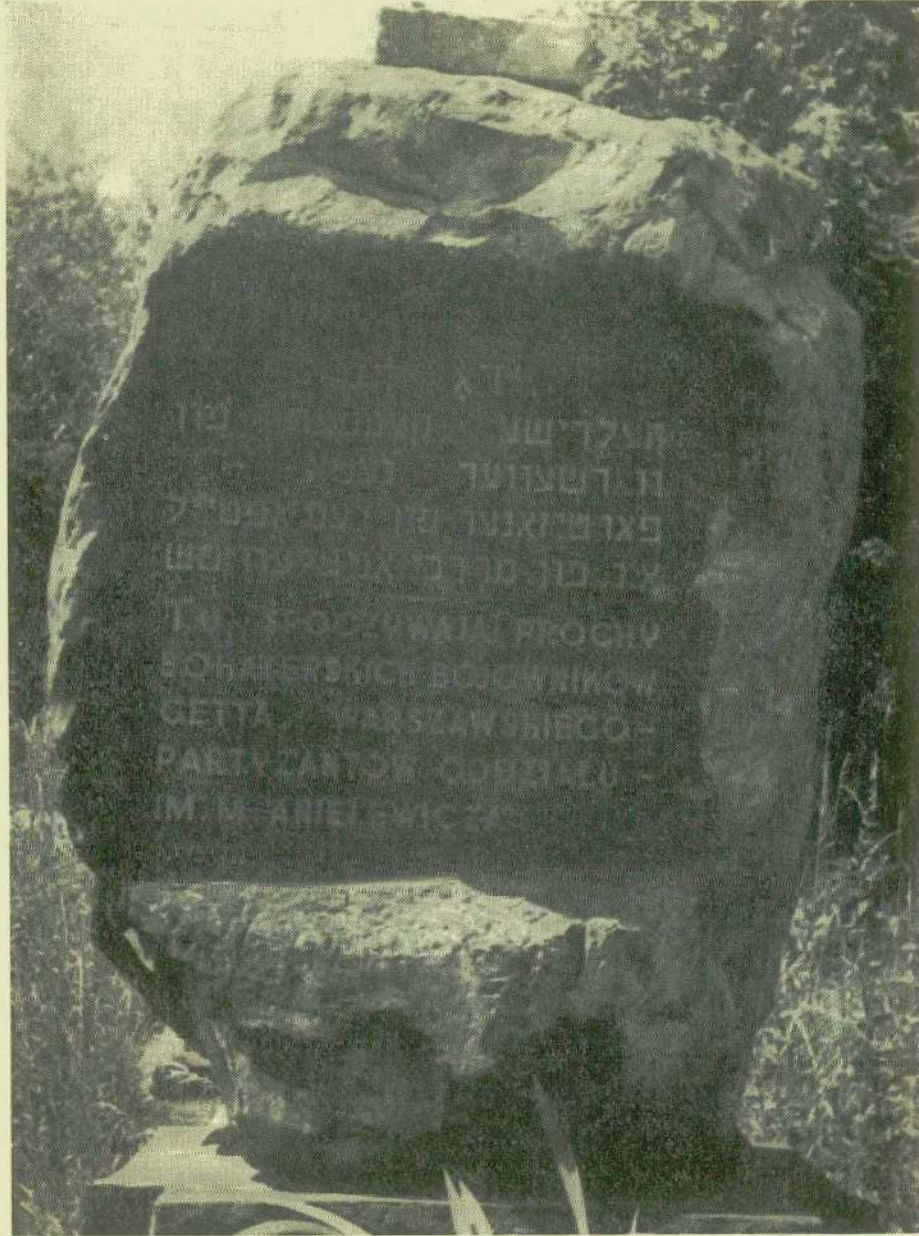
מרד אפריל 1943 עורר הדים רבים אפילו מעבר לגבולות פולין. תחנות השידור האמריקניות והבריטיות, שקלטו בגלים קצרים את הידיעות על מהלך קרבות אפריל, פנו לאומה הפולנית בקריאה להושיט עזרה חומרית ליהודים ולתת להם מחסה (השידור מ־5 או 6 במאי 1943). במרד אפריל היה כבר שיתוף פעולה מסוים עם הצד הפולני. סופק נשק מעבר לחומות ודרך צנורות־הביוב והוגשה עזרה כלשהי ללוחמים ולבורחים מן הגיטו. נציגה של ממשלת פולין פירסם גילוי־דעת, בו העלה על נס את יהודי וארשה, המגינים על כבודם בנשק ביד. הוא קרא

מרדכי אנילביץ'

בשנת 1938

הצלום נתגלה לא מכבר ונמסר כשי למורשת
ע"י מרדכי קרומולובסקי. נדפס לראשונה.

המצבה בבית העלמין היהודי בוארשה על קברם של חללי יחידת הפארטיזאנים
ע"ש מרדכי אנילביץ', משרידי הלוחמים בגיטו.

לאוכלוסיה הפולנית לסייע בידי הפליטים, הנמלטים מהגיטו העולה באש. פ.פ.ס. פירסמה קול-קורא בעל תוכן דומה.

הלוחמים היהודים העתיקו את המערכה לצד הארי. מפקד קבוצת לוחמים השמיע מעל חומת הגיטו ברחוב שוואנטויארסקה נאום לאוכלוסיה הפולנית וקרא אותה לשיתוף-פעולה. את הנאום הנהדר הזה — לפי סיפורו של עד-ראיה — סיים בקריאה „תחי פולין“. בלילה היו הלוחמים פורצים עם אקדחים ביד מעבר לחומות, הורגים שומרים אוקראינים או שאוליסיים ליטאים ונמלטים לצד הארי. לעתים תכופות אירעו התנגשויות מזוינות עם הגרמנים או אפילו עם „המשטרה הכחולה“ בכיכרות הגובלות בגיטו. גיחות כאלה של „חמישיות“ לחמות מעבר לחומות או דרך מעברים תת-קרקעיים אירעו בכיכר ז'לאזנה בראמה, בכיכר קראסינסקי, בכיכר התיאטרון, בכיכר מוראנוב וכ'.

בכיכר התיאטרון עצרה המשטרה הפולנית לוחמים אחדים, שהטילו רימון וניסו לברוח. תפסום והוציאו להורג באחד הבתים החריבים ברחוב קרולבסקה. יחידה גדולה יותר של לוחמים (כמאה איש) נמלטה — לאחר קרב עם שומרי חומת הגיטו — ליערות קאמפינוב, לפלוגת הפארטיזאנים. אחת המפלגות הפוליטיות הפועלות במדינה¹¹ ארגנה בריחה במכונית-משא. מלבד הלוחמים ניסו גם תושבים אחרים להימלט מהגיטו לצד הארי, אף כי רק במקרים נדירים עלה הדבר בידי אנשים בלתי-מזויינים. סופר לי על קבוצה של 60 יהודים, שעברו דרך עיי-חורבות של בית ברחוב גזיבובסקה לצד הארי, כשהם מפלטים לעצמם דרך בסבך תייל דוקרני וידיהם שותתות דם. דיירי אותו בית ראו את המחזה הטראגי, אך לשבחם ייאמר, כי איש מהם לא הסגיר את היהודים הנסים מהגיטו. אולם בעוד „הרוחות הטובות“ קוראות לאוכלוסיה הפולנית לתת מחסה ליהודים, עטו על הנמלטים מהגיטו „הרוחות הרעות“ בדמות להקות סחטנים, סוכני-חרש ושוטרים במדים, כסיעת צבועים על בשר נבלה.

הגיטו עלה בלהבות ובתוכו נשרפו חיים הקרבנות שנלכדו בו. בלי הרף הדהדו קולות-תופת של „בונקרים“ שהוטמן בהם חומר-נפץ ובני-בליעל וליסטים ערכו שם ציד על יהודים. עד-ראיה סיפר לי את המקרה דלהלן: ביום הרביעי לאקציה צעדה ברחוב לשנו פלוגת פועלים יהודים, אשר עלה בידם לשחד את הזקיף הגרמני והוא הרשה להם לעזוב את השורות ולעבור לצד הארי. בפנית הרחובות קרמליצקה ולשנו פרשו מהשורות, אך בו ברגע כיתרו אותם כנופיות סחטנים וגרשום חזרה לגיטו הבעור. מקרה דומה אירע ברחוב שוואנטויארסקה: ששה יהודים הגיחו דרך תעלת-ביוב לצד הארי, שם השגיח בהם נער ששיחק באופניים. הנער, שחונך בביתו על כך שיהודי אינו אלא מפלצת המפחידה ילדים סורדים („יהודי יצרור אותך בתוך שק“), הסב לכך את תשומת-לבה של סיעת סחטנים, שחנתה בקרבת מקום. הנמלטים שילמו כופר-נפש בסך 5000 זלוטי, אך זה לא הצילם, שכן אחד הסחטנים הסגיר את היהודים לידי השלטונות. באותם הימים נעצרו ברחובות אף ארים רבים, אשר נחשדו במוצאם היהודי. טורי אנשים שנלכדו ברחובות היו מובלים לתחנות המשטרה.

11 הכוונה לפ.פ.ר. — המפלגה הקומוניסטית במחתרת.

האקציה של אפריל, מעשי הזוועה הגרמניים, הגנת הגיטו, שריפת בתים ובני-אדם — כל אלה שימשו נושא לשיחות ברחוב ובחשמליות. אנו מביאים כאן שורה של שיחות אוטנטיות מסוג זה.

סבתא אדוקה: — „בשבוע של פסחא עינו היהודים את ישו למוות. בשבוע של פסחא מענים הגרמנים את היהודים“.

כומר בן-שבעים: — „טוב המעשה אשר קרה. לרשות היהודים בגיטו עמד כוח צבאי רציני. אלמלא כיוונוהו נגד הגרמנים, היו מכוונים אותו נגדנו“.

שיחה בחשמלית: — „את היהודים הקטנים מעלים באש, והגדולים שולטים באמריקה ואחרי המלחמה ישלטו גם בנו“.

עקרת-בית מן המעמד הבינוני: — „זה איום מה שהתרחש בגיטו. מעשי-זוועה. ואולי מוטב כך. היהודים מוצצים את דמנו. הם אמרו: הרחובות שלכם — והבתים שלנו. ועוד הוסיפו ואמרו: אתם שואפים לפולין ללא יהודים, ועכשו יש לכם יהודים ללא פולין“.

שני סוחרים בכיכר גזיבוב: אחד מיצר על כך, שמפאת הדליקות בגיטו נגרמים לפולין העתידה הפסדים גדולים, שכן רכוש ממלכתי רב עולה באש. השני טוען לעומתו: — „אל תצטער. הגיטו היה רובע מצחין ומוטב שנפטרנו ממנו. עוד נבנה ונשקם רובע זה, אלא שהוא יהיה יפה ונקי יותר, והעיקר — ללא יהודים“.

מורה, בתולה זקנה: — „רחמי אדם נכמרים אפילו על חתול. והרי יהודי גם הוא אדם, אף כי יהודי הוא“.

ואולם לאחר שקיבלה בינתים משארת-בשרה במחנה מיידאנק מכתב, הקובל על כך, ששבוי-מלחמה יהודים עושקים פולנים, אמרה: „צר היה לי על היהודים הללו ואילו כעת, כאשר אחיהם נוהגים כך בבני-עמנו, מוטב שהגרמנים יקטלו בהם ולא יותירו שריד ופליט“.

חבר מפלגה אנטישמית הביע בקיצור את דעתו על האקציה של אפריל: „אם שורפים את היהודים, אין זה עונש מספיק עבורם“.

חייט-אדם אחרת ניסחה זאת בתכלית-הקיצור. „הפשפשים עולים באש“.

ובדבר העזרה, שהגיטו תבע מהצד הארי — אשתו של קאפיטן, פקידת-דואר: — „לפני המלחמה ריגלו היהודים לטובת אויבינו, ואילו עתה מבקשים בני-בליעל אלה את עזרתנו. לא כדאי שנשפוך את דמנו למענם“.

איש פ.פ.ס.: — „ארגונו אינו מוכן די-צרכו להתנגשות מזוינת. אנו משתתפים בצערם של היהודים על מצבם הטראגי. מן הראוי לספק להם נשק, אך שיתוף-פעולה פעיל הוא בלתי-אפשרי. למען הענין הגדול, למען רעיון הריבונות הלאומית חייבים כולם לסבול. על המפלגה לבחור את המרעד המתאים למאבק מזוין ואין היא צריכה להיגרר אחרי סנטימנטים, אף אם מקורם באצילות הרוח“.

בני-אדם אצילי-רוח התרעמו על גלויי האדישות לגבי הטראגדיה הגדולה הזאת, המתחוללת לעיני כל האוכלוסייה: „אנו ממשיכים בחיינו הרגילים, כאילו לא אירע דבר. אנו בולעים ארוחת-ערב טעימה ויוצאים אחרי-כך לאכסדרה, כדי להעיף מבט על הגיטו העולה בלהבות. אנו מאזינים לרעם פצצות מתרסקות, ההופכות בתים ובונקרים לעיי מפולת — ואנו מחרישים“.

בשיחות בין הפולנים בדבר המתרחש בגיטו שררה בדרך-כלל נימה אנטישמית והובעה קורת-רוח על כי התגשמו חלומותיהם הנועזים ביותר של האנטישמים הפולנים וארשה היא סוף-סוף „יודנריין“¹². מי בקול רם ומי בחשאי הביע את סיפוקו על כך שהגרמנים הם שביצעו את המלאכה המזוהמת של טבח יהודים. צר היה להם יותר על הבתים השרופים מאשר על אבוקות האנשים החיים. את השמחה לרגל „טיהור“ וארשה מיהודים השביתה רק החרדה לקראת המחר, שמא לאחר חיסולם של היהודים יגשו הגרמנים גם להשמדת פולנים. על הנפת הדגלים הפולנים ע"י הלוחמים היהודים אמרו האנטישמים: „הם רוצים לשאת חן בעיני הפולנים“. האנטישמים לא האמינו למראה עיניהם, כי היהודים מסוגלים לעמוד על נפשם ולירות, וכי הם גילו התנגדות לאויב.

דעת הקהל הפולנית גילתה ענין רב בעמדת הגבורה של הגיטו. כינוהו בשם „סטאלינגרד זוטא“, הישווהו עם הגנת וואסטרפלאטה¹³. יש שתלו תקוות מוגזמות בהגנת הגיטו וראו במאורע זה התחלה של מרד בקנה-מידה ארצי, אשר היהודים היו בין מחולליו.

שלטונות הכיבוש פירסמו ב־14 במאי כרוז לאוכלוסיה הפולנית ובו הודיעו בקול-תרועה, כי „קן הבולשביזם, הקומוניזם והבאנדיטיזם נמחק מעל פני האדמה“. בעת ובעונה אחת נקראה האוכלוסיה הפולנית, באיום של עונש-מוות, להסגיר יהודים. אלה שיעזו לתת להם מחסה — בני מוות המה.

כל עתונות המתרת הביעה רחשי-כבוד לגבורתם של היהודים.. „ביולטין אינפורמציני“ כתב: „סוף-סוף אחזו היהודים בנשק. אזרחי הגיטו, שהיו עד כה נוכרים, נעשו עתה קרובים לנו. הם טיהרו עצמם בעיני ההיסטוריה ובנשק ביד הגנו על חייהם. להם יהיה הנצחון, גם אם רק חלק מהם יצליח להימלט מהגיטו הבורע. הנצחון יהיה מנת-חלקם, אם יפלו עם נשק ביד“ (מצוטט לפי הזכרון). המאמר הסתיים בפנייה להושיט עזרה ליהודים ובקריאה לתת להם מחסה.

חיסול גיטו וארשה הביא מיד בעקבותיו תופעה המונית של סירוב להשכיר דירות ליהודים בצד הארי. היה חשש, שלאחר החרבת הגיטו בדם ואש תבוא פעולה דומה בצד הארי. השתררה חרדה, שהגרמנים יגשימו את איומיהם, וכל בית שיימצא בו יהודי, יימחק מעל פני האדמה. תופעת-לואי אחרת לאקציה של אפריל היה ציד יהודים ברחובות ועל כך יסופר להלן.

המעמדות, המפלגות, הממשלה והיהודים

לפני המלחמה התגבשו בפולין, בדומה לאירופה כולה, שני מחנות גדולים: מחנה הפאשיזם והמחנה האנטיפאשיסטי. האנדיקים¹⁴ והסאנאציה¹⁵ ספגו ביתר-שאת את תורת הפאשיזם, ואילו הפלגים העובדים של הסאנאציה נטו יותר לחזית

12 בטוי גרמני-נאצי. בתרגום מילולי — מטוהרת מיהודים, ללא יהודים.
 13 מבצר פולני בקרבת העיר דנציג. מגיני המקום הצטיינו בעמידתם במערכה גרמנית-פולנית בספטמבר 1939.
 14 מפלגה פאשיסטית-אנטישמית.
 15 מפלגה ימנית האוחזת בשלטון.

הפועלים הנרחבת, שעמדה לקום בפולין שלפני המלחמה. נשקו העיקרי של הפאשיזם הפולני היתה האנטישמיות, שטופחה מאות בשנים... במחנה הפאשיזם הפולני הסתמנו שתי מגמות: מתונה וקיצונית. הראשונה, המיוצגת ע"י האנדקים הוותיקים, התכוונה לפתור את הבעיה היהודית בתוקף החוק. הסיים¹⁶ הפולני צריך היה לחוקק חוקים מיוחדים ליהודים בשטח הכלכלה, התרבות וכו'. היהודים שיוגבלו בתחום המסחר, המלאכה, התעשייה, המקצועות החופשיים וכו'. יהיו נאלצים לבקש תעסוקה בחוץ-לארץ ויהגרו מפולין. הפאשיסטים הקיצוניים לא הסתפקו בהפליה במסגרת החוק. הם ביקשו לחקות את גרמניה של היטלר. הם שאפו להיסול פיזי של היהודים, ליצירת גיהנום כזה בפולין, עד שהקרקע תבער תחת כפות רגליהם של היהודים, ויהיו נאלצים לבקש לעצמם מקלט בחוץ-לארץ. הם נקטו באמצעים שונים לעקירת היהודים, אפילו על-ידי ארגון פרעות ומחומות. הטירור האנטישמי בפולין, שתמרוריו היו פשיטיק, אודיובול, ברסט ע"ג בוג וכו',¹⁷ התעצם מדי יום ביומו עם עליית נחשול הפאשיזם.

המחנה האנטיפאשיסטי, המורכב מפועלים, אכרים ואינטליגנציה עובדת, גרס כי הבעיה היהודית, כמוה ככל בעיות החברה, לא תמצא פתרונה במסגרת המשטר הקאפיטליסטי. דוכן-הרוכלים שנחמס בכוה מידי היהודים לא היה בו כדי להשיב את הרעב לקרקע של מליוני מובטלים בכפר, ואילו ראשים רצוצים של סטודנטים יהודים וכן חרם על סחורה יהודית, לא יכלו לספק תעסוקה למאות אלפי מחוסרי-עבודה ולפנות מקום בתעשייה להמונים עצומים של נוער עירוני וכפרי נטול-פרנסה.

הזכרנו כבר, שמלחמת פולין-גרמניה בספטמבר 1939 הביאה לשנוי ראדיקלי ביחסי פולנים ויהודים. האנטישמיות, כמכשיר בידי היטלר לפילוגה של פולין, נעלמה מעל פני השטח. אך ההתפכחות לא ארכה אלא זמן קצר בלבד. הגרמנים, בראותם באנטישמיות גשר יחידי, העשוי לבטל את התהום, שנפערה ע"י אושביץ, דכאו, אורניינבורג, מיידאנק וכו',¹⁸ לא חסכו מאמץ להעמיק את השנאה ליהודים. בכל הערים הראשיות של הגנראל-גוברנמנט¹⁹ החלו להופיע עתונים גרמניים בשפה הפולנית, אשר תפקידם העיקרי היה הפצת ארס האנטישמיות בקרב האוכלוסיה הפולנית, חרף כל החרם שהכריזה המחתרת הפולנית על העתונות המשוקצת הזאת. בעת הגירושים התעצמה בעתונות הבוגדנית הזאת ההסתה האנטישמית, שכוונתה להצמית כל גלוי של הומאניטריות בקרב האוכלוסיה הפולנית. כשיש מחסור במאמרים, מחברים "מכתבי קוראים" כביכול, המתריעים נגד היהודים. הנושא המרכזי המשותף לכל אותם המאמרים היא "הז'ידוקומונה"²⁰ — אותה סוסה בלה, אשר הסופרים האנטישמים מרבים לרכב עליה. הכומר

16 הפארלמנט.

17 מקומות בהם נערכו פוגרומים נגד יהודים בתקופה של פולין העצמאית בין שתי מלחמות עולם.

18 כוונת המחבר שלמחנות הריכוז הללו הובאו פולנים בהמוניהם והמאסרים והרציחות פיערו תהום בין הפולנים והגרמנים.

19 החלק המרכזי של פולין בימי הכבוש הנאצי.

20 קימוניזם יהודוני. הכוונה שהקומוניזם ויהודים חד הם.

ששצ'יאק²¹, בן־בית בקונגרסים אנטישמיים, הוא אורח קבוע בעתונות זו, שבה נתפרסמו מובאות מכתביו ומאמריו... לאחר שכבר אין יהודים בפולין, מפרסמת עתונות שטנית זו כמעט מדי יום מאמרים שונים, רשימות וידיעות, בעלי אופי אנטישמי על חיי היהודים בצרפת, באיטליה, ביוון, בהונגריה, ברומניה וכו'. בסיפוק רב מציינת היא את החלטת ממשלת איטליה בדבר הנהגת סרט עם מגן־דוד בשביל היהודים האיטלקים (אוקטובר שנת 1943) או הכרזת שלטונות הכיבוש הגרמניים על חובת הרישום של היהודים ביוון וביוגוסלביה. „גובי קורייר וורשבסקי“ הרבה לכתוב על האנטישמיות של הצרפתים. לעתים במקום לקלל, נמצאת עתונות זו מברכת, וכך אנו קוראים באותו עתון (מ־19 בספטמבר שנת 1943) במאמר „מגן־דוד בגיטו פאריס“: „אף אותם לא־יהודים, אשר מתוך אהדה ליהדות ענדו מגן־דוד, חדלו כבר מהפגנותיהם חסרות־השחר“. במאמר אחר (מ־27 בספטמבר ש.נ.) חוזרים לעברה של צרפת, כדי לבשר לעולם, כי „הצרפתים היו והינם אנטישמים“ — דבר הסותר כמובן את מה שנכתב במאמר מ־19 בספטמבר.

מלבד העתונות מעודד גם הראדיו (הקרוי „נבחן“) ללא־הרף את רדיפות היהודים, בהצביעו על הנזק הנגרם על־ידם לכל אירופה, בהיותם מסיתים למלחמה, טפילים וכו'. אורגנו תערוכות אנטישמיות ותכליתן להפיץ את השנאה ליהודים. בספטמבר של שנה זו נערכה באולמות היריד של קראקוב תערוכת „המגפה היהודית“ (Weltpest), אשר צריכה היתה להוכיח, כי היהודים הם „אויב האנושות“ (Weltfeind). אישים מפורסמים של הזמן העתיק, ימיה־בינים והתקופה החדשה נקראו לחוות דעתם בתערוכה זו נגד היהודים, ואפילו גפוליאון הוטרד מקברו, כדי שיעיד נגדם. מטרתה של התערוכה היא „חשיפת כוחות ההרס הטמונים ביהדות“

נוסף לראדיו, עתונות, תערוכות וכו' מפרסם מנגנון התעמולה הגרמני כמעט מדי יום בימוי כרוזות צבעוניות וכרוזים נגד היהודים. על כרוז ססגונית המזהירה מפני מגפת הטיפוס נראה יהודי מזוקן — נוסח „שטירמר“²² — עם כינה עניקת, ועליה כתובת באותיות מאירות־עינים: „יהודים, כינים, טיפוס“. בחשמליות וברחובות היו מדביקים כרוזת המתארות יהודי מכניס עכברוש לבשר קצוץ, מזהל מים בחלב, מגניב כינה לתוך בצק או לש בצק בכפות־רגלים מזוהמות. על כרוז אחרת התנוססה הכתובת „היהודים שולטים בעולם“, ובסמוך לה ציור של שד המחבק בטלפיו את כדור הארץ כולו. בכרוז אחרת הופיעה הסיסמה: „המסייע ליהודים — מסייע לשטן“. ועוד כרוז תעמולתית ובה מופיעים יהודים וליטבינוב בראשם, והם מאיצים בחיילים סובייטים יגעים ובפועלים נדכאים ונוהגים אותם למלחמה.

בכרוז המעוטר ציורים ססגוניים בשם „מלחמה על שום מה?“ מובאות אימרות בשבחה של המלחמה מפי יהודים, אימרות שהותקנו במיוחד לצורך זה. לא נעדרים

21 כומר אנטישמי, כביכול מומחה לתלמוד. הצטיין בהסתה אנטישמית פרועה בפולין לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

22 „דר שטירמר“ בטאון נאצי אנטישמי פרוע. עורכו יוליוס שטרייכר נידון והוצא להורג.

שם כמובן „הפרוטוקולים של זקני ציון“ ומוזכר אפילו סיפורו הדמיוני של איליה ארנבורג בשם „טרסט ד.א.י. שם קץ לאירופה“ כהוכחה לתאווה-הטרף של היהדות העולמית. סיכומו של המחבר הוא כדלקמן: „אין ליהדות תכלית אחרת מלבד רצח עמי אירופה וראשית השתלטותה המוחלטת על העולם“. אלמלא היהודים, לא היתה פורצת מלחמה זו — זוהי המסקנה הסופית של הכרוז...

אולם לעומת ההסתה השיטתית של העתונות הגרמנית בשפה הפולנית, הרי שהתקפת-הנגד של עתונות המחתרת, ממדיה זעמים היו ביותר. העתונות הפועלית ממשיכה למלא את חובתה כמלפני המלחמה. היא מודיעה כתמיד על רדיפות היהודים בערים שונות, מצביעה במאמרים מיוחדים על סכנת האנטישמיות ומתארת באופן מפורט את מלחמת הגבורה של גיטו וארשה. העתונות הממשלתית מקדישה מעט מקום לעניני היהודים. הרבה מאורעות חשובים מחיי היהודים נמסרים בה באיחור רב. לעומת זאת מקדישה העתונות הפאשיסטית מקום רב לעניני היהודים, ובדומה לבטאוני הגרמנים השופעים ארס, מסיתה גם עתונות זו נגדם ללא-הרף. היא מתווה קווים לתכנון עתידה של פולין, אשר יהודים לא יוכלו לחיות בה כאזרחים שוויוניות. יש להודות בצער ובבושת-פנים, כי העתונות מטעם הגרמנים, הנתמכת ע"י עתונות המחתרת האנטישמית, עוררה הד חזק בציבור. בהשפעת ההסתה האנטישמית ב„גובי קורייר ורשבסקי“ באפריל ובמאי ש.ז. מצאה רדיפת היהודים בצד הארי, שהגרמנים יזמה, אהדה בקרב המונים רחבים. פועלים יהודים בצאתם לצד הארי, ידעו מראש שלאחר מאמר אנטייהודי בעתונות או אפילו ב„מכתבי-קוראים“, צפוי להם יום קשה של תיגרות, ידויי-אבנים ע"י אספסוף וכ'.

ההתפכחות מהתסביך האנטישמי הקיפה, לדאבוננו, רק אחוז זעום של אנטישמים שמלפני המלחמה, בעיקר מקרב האינטליגנציה. כך למשל לא הסכים עו"ד נובודבורסקי, ראש מועצת עורכי-הדין, להרחיק יהודים מאיגוד המשפטנים, דוקא משום שתביעה זו הוצגה על-ידי שלטונות הכיבוש. נובודבורסקי, אנטישמי שהיה מגן על הסעיף הארי בתחום המשפטנות מלפני המלחמה, הבין עתה את תוצאותיה הקטלניות של האנטישמיות לגבי פולין. את פתרון השאלה היהודית הציע לדחות לתקופה שלאחר המלחמה. תופעה דומה ניכרת גם בקרב חלק מסוים מהאינטליגנציה האנטישמית, אשר מעשי-ליסטים של אנטישמים מבני-טיפוחיה היו לה לזרא ופראותם של ההונגים המודרניים עוררו בה שאט-נפש.

המעמד הבינוני בכללו המשיך לסגוד לאידיאולוגיה האנטישמית ושמח על כי הנאצים פתרו את השאלה היהודית בפולין. הודות להיטלר נפטרו אנשי המעמד הבינוני הפולני בבת-אחת מנושיהם הבלתי-רצויים — באנקים וסוחרים יהודים — והודות לטבח ההמוני של היהודים הוגשמה במלואה תכנית „numerus nullus“ בתעשייה, במלאכה, במסחר ובחיי הכלכלה בכלל. ע"י חיסול היהודים הפכו ה„סוחרים“ (Kaufmänner) הנוצרים בבת-אחת בעליהם של מפעלי מסחר ותעשייה רבים, ושותפים נפטרו מעמיתיהם היהודים. נאמנים אריים השתלטו על חפצים וסחורות, שהופקדו בידיהם ע"י יהודים. עשרות ומאות אלפי ארים רכשו לעצמם חינם אין-כסף חפצי-שימוש שונים, בגדים, מכונות, כלי-עבודה וכ'ו. הודות לכך יכול היה המעמד הבינוני הפולני הועיר לתפוס ללא-מאבק דוכנים ולרשת את

היהודים במסחר הקמעוני. הודות לטרבלינקה עברו לידיים אריות וללא כל מאמץ נכסים בשווי של מיליארדים, שיהודים צברו אותם במשך מאות בשנים. ומה תמיהה יש בכך, שאותם בני מעמד בינוני אנטישמי מנעו מחסה מיהודים, הפקירו ילדים יהודים והשתדלו עד כמה שאפשר להיפטר מהם! א.ו.ר.²³ הכריזה בכל עת, כי הצפנת יהודים היא מעשה אנטי-לאומי, הפוגע באינטרסים של פולין העתידה. וכדי לשקף נאמנה את הלכי-הרוחות בחלקו הגדול של הציבור הפולני, גביא נוסף על השיחות בדבר האקציה של אפריל, אשר הזכרתי אותן לעיל, גם את העובדה המעציבה, שהכובש משתמש בסיסמה „תפסו יהודים!“, כל-אימת שנתכוון ללכוד ברחובות פאטריוטים פולנים. בעוד שהדור הצעיר של האנדקים קבל את תכניתו של היטלר ללא היסוס, היה הדור הותיק מסתיר בפומבי את שביעות-רצונו ומחפה עליה כלפי חוץ אפילו בשמץ של השתתפות בצער. אולם לא לרחמים זקוקים היו היהודים, אלא לעזרה ולמחסה. ואולם מבחינה זו שררה תמימות-דעים בין הדור הותיק והצעיר, בין האגף המתון והקיצוני של הפאשיזם הפולני. אף האנשים ההגונים ביותר מקרב המעמד הבינוני הפולני, ואפילו אלה שמיוודים היו עם יהודים — סירבו לדאוג למענם למקלט, שהרי לא צברו הון תועפות בימי המלחמה, כדי להסתכן בעונש חמור, שהיה צפוי לאלה המחביאים יהודים.

יחס שונה לשאלה זו גילה ציבור העובדים הפולני, פועלים ואינטליגנציה עובדת. זו האחרונה, שנטלה חלק בפעולת המחתרת, הושיטה עזרה ליהודים, אפילו אם סגדה לאידיאולוגיה אנטישמית. אנשים נדיבי-לב, המסכנים יום-יום את חייהם למען ענין גדול, הבינו, כי הצפנת יהודים אינה רק צו אנושי, אלא גם צו אזרחי, כי זו פעולה המכוונת נגד הגרמנים, השואפים להשמיד את כלל היהודים. רוב היהודים, במידה שהסתתרו בצד הארי, מצאו מקלט בדירותיהם של אנשי המחתרת. עוד גורם אחד, חשוב ביותר, שקשר את האינטליגנציה הפולנית עם גורלם של יהודים הוא הסבל המשותף, שנגרם להם על-ידי האויב המשותף. לא היתה משפחה פולנית מקרב האינטליגנציה, אשר לא שיכלה מישוה מבניה באושביץ, דכא, מיידאנק או אורניינבורג. היסורים מטהרים, היסורים מקנים אצילות-נפש, הסבל המשותף מקרב רחוקים. מוכרות לנו משפחות של אינטליגנציה פולנית, שלא גילו כל הבנה לענין מתן מחסה ליהודים בדירותיהן, ואשר שינו את יחסן שעה שחשו על בשרן את היסורים, משנתקבלה ידיעה על אבדן קרוב באושביץ או בבית-מוות נאצי אחר.

הפועלים בפולין, אשר עוד זמן רב לפני המלחמה הבינו את אופיה המעמדי של האנטישמיות כמכשיר-שלטון בידי הבורגנות של ארצם, הכפילו בימי המלחמה את מאמצייהם במאבקם נגד האנטישמיות. הצלת יהודים הלמה את עמדתם האידי-אולוגית, אף כי גם היא לא היתה משוחררת מחיידיקי האנטישמיות בארץ, אשר בה מאימות אמהות על ילדיהן: „אם לא תציית, יבוא יהודי ויכניסך לשקו!“ אפשרויותיהם הממשיות של פועלים כאלה להצפין יהודים בביתם היו מצומצמות ביותר. דירה צרה היוותה מכשול עיקרי למתן מקלט ליהודים. אף-על-פי-כן מצאו

23 ר"ת של שם מפלגה לאומית-אנטישמית בפולין שלפני מלחמת עולם השניה.

יהודים רבים מחסה בדירות של פועלים. עובדי־רכבת פולניים סייעו במקרים רבים בידי המגורשים על ידי כך שהיו פותחים את קרונות הרכבות הדוהרות לטרבלינקה, או סיפקו להם מכשירים לפתיחתם ואף עזרו ליהודים לקפוץ מתוכם. מסילאי אחד הציל את חייו של מהנדס יהודי מצ'נסטוכוב, שנמלט מרכבת לטרבלינקה ושבר את ידו. המסילאי דאג לעזרה רפואית, סיפק לו בגדים ושדחו לוֹארשה. מקרה מענין אירע לעורך־דין יהודי פולני, שהועסק בשופ של טבנס וברח בינואר שנת 1943 בדרך לטרבלינקה. הוא קפץ מהקרון, אשר בגלל הצפיפות (150 נפש במקום 60–40 בקרון) שרר בו — בחודש ינואר — חום כזה, שהאנשים התפשטו בו ערומים. שני אנשים ניסו לברוח לפניו ונורו ע"י האוקראינים. עורך־הדין ניצל מכדורו של הזקיף האוקראיני, אולם בשעת הקפיצה מהקרון שבר רגל. בקושי רב זחל לסוכתו הקרובה של המסילאי וסיפר לו, שהשתכר בתוך הרכבת ונפל מהקרון. המסילאי הזעיק חובש, אך בעת ובעונה אחת הודיע על המקרה לתחנת־משטרה פולנית. לשמחתו של העורך־דין הסתבר, שהחובש הוא לקוחו והבטיח לסייע בידו. הם נדברו ביניהם, שבמקרה העורך־דין לא יצליח לשכנע את השוטר בדבר מוצאו הארי, יביא לפניו „הוכחה ניצחת“, היינו ישלשל את מכנסיו, ואילו החובש ימנע זאת כמובן ברגע האחרון. התכנית עלתה יפה. כאשר השוטר, גם לאחר מטר ההסברות של העורך־הדין הדבר, לא נתן אמון באריותו, ביקש העורך־דין את הנשים לצאת מהחדר, כדי שיוכל להציג „הוכחה ניצחת“ למוצאו הארי. בהתערבותו של החובש ויתרו ברגע האחרון על שלשול המכנסים והעורך־דין שלנו ניצל.

אולם, להוותנו, ידועות לנו גם עובדות אחרות. עובדי־רכבת מאונג.ר. היו תופסים יהודים, הנמלטים מ„רכבות המוות“, ולאחר שגזלו מהם את כל רכושם, היו מסגירים אותם לידי הגרמנים. השלטונות הגרמניים, ביודעם שהיהודים מרבים לברוח מהקרונות, מבלי לשים לב לכדורי הזקיפים האוקראינים, קבעו פרסים כספיים (לפי 1000 זלוטי) עבור תפיסת יהודים נמלטים. יחד עם זאת איימו בעונש־מוות על עזרה או מתן מיקלט ליהודים. בשל תקנות אלה נהפך הקו וארשה—טרבלינקה ל„נתיבי־יסורים“ אמיתי, שסומן ע"י גוויות של מאות יהודים, אשר העדיפו מוות מכדור אוקראיני על חנק ב„בית־חרושת למוות“ בטרבלינקה. על מצפונם של מסילאים בקרדמים זה, ושל תושבי־המקום בכללם רובצים חיי יהודים רבים. ידוע המקרה בפועל טבנס מרחוב פרוסטה, אשר לאחר קפיצתה מהרכבת לטרבלינקה, שיסה בה מסילאי את כלביו, כיוון שלא נענתה לפקודתו לעצור. כלבו של המסילאי קרע את שמלתה, ואף־על־פי־כן הצליחה להימלט ולהגיע לגיטו, נעולה נעל אחת ולבושה שמלה בלוייה. לאחר שחטפה ושלחה שוב לטרבלינקה, ברחה שנית מהקרון. הפעם נתקלה באנשים הגונים, אשר סייעו בידה להגיע לוֹארשה.

היחסים בין עובדי־רכבת פולנים ופועלים יהודים, שהועסקו באוקסבאהן²⁴, היו תקינים. שבועיים לפני האקציה של אפריל קיבצו את כל הפועלים היהודים שעבדו שם, הטעינום בקרונות ושלחום ב„כיוון בלתי־ידוע“ (טרבלינקה או לובלין).

24 רכבת המזרח. מסילות הברזל ושירותי רכבות שהובילו מזרחה.

עובדי־רכבת פולניים, שהתיידדו עם הפועלים היהודים, הפעילו גורמים מסויימים להתערבות אצל השלטונות, בהביאם את הנימוק, כי הרחקת פועלים יהודים תקשה על תיפעולה התקין של הרכבת בקטע זה. בינתים עוכב המשלוח במשך יומיים, כי לא הועמד קטר להסעתו וחלק מהפועלים היהודים נמלט הודות לעזרתם של פועלי רכבת פולנים.

עובדי־רכבת הקלו על היהודים את המעבר מעיר לעיר בתקופה, שנאסר על היהודים לנסוע ברכבת. אלפי יהודים חזרו הודות לעזרת עובדי־הרכבת מהשטחים שנתפסו ע"י הגרמנים ושהיו קודם בשלטון סובייטי. עובדי־רכבת פולנים שימשו כקשרים בין ערים שונות, סיפקו ידיעות על המצב בערים מסוימות, על מיבצעי הגירוש, על תקנות אנטי־יהודיות וכו'.

הודות לעובדי־הרכבת הגיעו לווארשה הידיעות הראשונות על גורלם של יהודים שגורשו לטרבלינקה. ידועים לנו מקרים, שעובדי־רכבת פולנים הסבירו ליהודי חוץ־לארץ, שנסעו לטרבלינקה ברכבות־נוסעים עם מטענם, כי טרבלינקה אינה כלל חוה חקלאית, אלא בית־מוות נאצי. עובדי־הרכבת היו מקשרים בין בני משפחות יהודיות, המפוזרים במחנות־עבודה שונים, מעבירים מכתבים, חבילות, כסף וכו'.

ילדים יהודים, ששוכנו אצל משפחות פועלים, נתקבלו בסבר־פנים יפות. סופר לי, כי משפחת־פועלים פולנית קלטה, לפי המלצת אגודת־פועלים, שני ילדים יהודים. בנו של ראש המשפחה, עסקן פעיל של פ.פ.ס., התגנב לגיטו בחירוף־נפש ובמורידיו העביר את הילדים לצד הארי. על מנת שהילדים לא יפחדו בעברם מעל החומה, טיפס עליה בעצמו פעמיים, כדי להוכיח להם, כי ניתן לעבור אותה ללא סכנה. הילדים היהודים הסכימו עם משפחת הפועלים והרגישו, כאילו היו מצויים בה מיום היוולדם. הם השפיעו על בעלי־הבית להזמין את אמם, שתגור יחד אתם. יש לציין, כי משאת־נפשם של היהודים בדרך כלל היא להגיע אל דירות הפועלים, כי בטחו בבעליהן, שלא ינקטו נגדם באמצעי־ניצול וסחיטה.

יחסה של האוכלוסיה הכפרית ליהודים היה תלוי במצב ששרר בסביבה המסוימת לפני המלחמה. במקום שבו קיננה אנטישמיות צמאה־לדם, היה יחסה של האוכלוסיה הכפרית ליהודים, הנמלטים מהמאכלת הנאצית התלויה על צווארם, גרוע ביותר. בסביבות כאלה היתה האוכלוסיה הכפרית שוקדת על לכידת פליטי הגיטאות ומסגירה אותם לידי הגרמנים תמורת בצע־כסף. תפקיד מצער ממלאים כאן „המשמרות הכפריים” למלחמה בפרטיזנים, אשר התמחו בציד־יהודים, שנמלטו מגירוש. אמצעי הגנה יחידי של היהודים מפני לכידתם ע"י האכרים היו יחידות יהודיות מזוינות, שנאבקו על זכותן לחיים עם נשק ביד. שמעהי דו"חות מדוייקים על יחידות מזוינות כאלה בחבל לובלין. הן היו מורכבות מכמה עשרות אנשים בפיקודם של חיילי הצבא הפולני לשעבר, שברחו מהשבי הגרמני בלובלין, או משבויים רוסיים לשעבר. ככלי־נשק משמשים להם „ארוכים” (רובים) ו„קצרים” (אקדחים) ולעתים מקלעים. הם מתפרנסים מ„צניחות”, היינו מפשיטות על בקר, שהאכרים חייבים למוסרו לגרמנים, על צאן וכו'. יחידות מסוימות קונות מזון אצל האוכלוסיה הכפרית. בסמוך ליחידות כאלה ותחת חסותן מסתתרים בחבל לובלין מאות יהודים, שנמלטו מאקציות שונות. אכר, אשר יסגיר יהודי לידי הגרמנים,

צפוי ל"תרנגול אדום", היינו לשריפת בקתתו. יחידות יהודיות מזוינות פועלות גם במקומות אחרים במדינה. משפחות יהודיות בודדות מצאו מחבוא אצל אכרים במקלטים, שנבנו בתוך אסמים, במרתפים וכו'. השלטונות הגרמניים נלחמים באכרים המסתירים יהודים. לתכלית זו פורסמו תקנות חמורות. לפיהן צפויים העבריינים ל"תרנגול אדום" ונקבעו פרסים למצטיינים בלכידת יהודים. האקציה נגד היהודים קשורה היתה במלחמה, שאסרו השלטונות הגרמניים על פרטיונים ועל נוכרים בכלל. כאן טמונה הסיבה לתופעה, כי מספר היהודים שמצאו להם מחסה בכפרים פחת והלך. טוב יותר היה המצב בשנים 1941—1940. האכרים היו מחזיקים אז נערים יהודים כפועלים במשקיהם ונהגו לגביהם ביחס אנושי. אף ידועים לנו מקרים של הושטת עזרה לאסירי-מחנות יהודים על-ידי האוכלוסייה הכפרית מהסביבה. אולם כעת, בשנת 1943, חושש האכר לתת מקלט ליהודים. פליטי המחנות והגיטאות, מחשש הלשנה, אפילו הושיט האכר עזרה לפליט, ירא הוא להחביאו בחצרו. יש שעד כדי כך חושש האכר, שאת המזון לפליט הוא מספק לו לא בביתו ואף לא בחצרו, אלא בעיבורו של יער. חרף כל החומרות והקשיים מצויות עדיין משפחות יהודיות רבות, שהסתתרו בבקתות אכרים או במיקלטים, שנבנו במיוחד למטרה זו.

הכמורה הפולנית נהגה כמעט בשויון-נפש לגבי הטראגדיה, שלא היתה כמותה בתולדות האנושות: טבח העם היהודי. לפני המלחמה הצטיינה הכמורה הפולנית בעמדה אנטישמית מובהקת. אנשי הכמורה הפולנית החרישו ואפילו חייבו את תעלולי האנטישמים, כאשר נשפך מדי שנה שנה דם של סטודנטים יהודים במוסדות-השכלה גבוהים, כאשר חיות-פרא אנטישמיות השתוללו בפשיטיק, בברסט ע"ג בוג ובערים אחרות. הרבנים, שלא התמצאו במצב, פנו אל ההגמון בקראקוב בבקשה לפעול נגד נחשול הפרעות וליטול את האוכלוסייה היהודית תחת חסותו. נציגה הרם של הכנסייה הקאתולית קיבל את המשלחת בצורה פוגעת ובמקום תשובה המליץ לפני הרבנים לחנך בצורה נאותה את הנוער היהודי, המפיץ — לדעת ההגמון — את הקומוניזם במדינה ומרעיל את הנוער הפולני.

בעוד הכמורה המערב-אירופית נאבקה נגד הגזענות והאנטישמיות, בהיותן אידיאולוגיות הזרות לרוח הנצרות, שאינה מבחינה בין בן גזע נחות ועליון, וחלק גדול מאנשי הכמורה הקאתולית במערב הכריזו מלחמת-חרמה על הפאשיזם כסותר את יסודות הדת הנוצרית, — נהגה הכמורה הפולנית יחס של ניטראליות לגבי הפעילות האנטישמית, וניטראליות זו שימשה כעין הכשר לגל הפרעות והמהומות שמוסיף לגאות. הכמורה הקאתולית התיחסה בסובלנות לתעלוליו של הכומר טשצ'יאק, אשר שיתף פעולה עם ארגונים היטלריסטיים אנטי-יהודיים. קשה היה לצפות לעזרה ניכרת מכמורה כזאת בימי המלחמה, שהרי סירבה להושיט עזרה עת שהיה הדבר ביכולתה. יודעים אנו על יחסה של הכמורה ההולנדית ליהודים, הן לפני המלחמה והן בשעת המלחמה, שמענו על עמדת גבורה שלה, בהיחלצה להגנת היהודים. כמרים הולנדיים, גם בהיותם צפויים לגירוש למחנות-ריכוז, גילו אומץ-לב והטיפו בדרשותיהם נגד הנהגתם של עקרונות חוקת-נירנברג בהולנד. עמדה דומה נקטה הכמורה הקאתולית בצרפת. להדגמת הלך-הרוחות בצרפת מביא כתב-העת "Jewish Records" (בשנת 1940) את המקרה דלקמן, אשר אירע

באחת הערים שבדרום צרפת. הכומר קרא במגילת אסתר ובהקשר אליה נשא דרשה, שאותה סיים במלים הללו: „קראנו את מגילת אסתר וראינו את סופו המר של צורר היהודים, המן הרשע. בדומה לכך יקרה לבני-המן של ימינו; אלה הרודפים יהודים — צפוי להם אותו סוף מר.“ בכנסיותיה של בלגיה נערכו תפילות להצלת היהודים ואותה שעה היו מקבצים כסף לטובת ילדים יהודים. יחס הכמורה ליהודים לא היה אלא פועל-יוצא מהאווירה הכללית, הידידותית ליהודים. ענידת סרטים יהודיים ע"י חלקים ניכרים של הציבור הצרפתי, הבלגי וההולנדי, לאות מחאה וסולידאריות עם היהודים הנדכאים — היה אחד מסימניה. רק במקרים יוצאי-דופן היתה עמדתה של הכמורה הקאתולית הפולנית כזו של הכמורה המערב-אירופית. מקרה מעין זה קרה בפלך וילנא, אשר בו נתנו אנשי הכמורה הקאתולית מחסה למספר מסוים של נערים יהודים, שנמלטו מפונאר הנודעת לשימצה. כן ידוע לנו על מקרה דומה של אצילות-נפש, שבו הציל כומר מקומי אסירי-מחנה יהודים, שנמצאו בסביבת מקום מושבו. בהיודוע לכומר, כי משמר המחנה מרעיב את האסירים ויורה בהם בשל מעשה של מה-בכך, נשא לפני נאמני הכנסיה שורה של דרשות וקרא להם להושיט עזרה לעמיתיהם. בזכותן של אותן דרשות הגישו האכרים עזרה ניכרת לאסירי-המחנה, השליכו לחם מעבר לחוטי התיל, סיפקו מזון לאסירים וכו'. בתי-תומים ומנזרים קלטו מספר מסוים של ילדים יהודים צעירים מאד. בעיר צ' / קיבל המנזר ילדים יהודים מתחת לגיל 6. הגבלת גילם של הילדים המתקבלים למנזרים מוכיחה באופן ברור, שבמקרה זה היתה עיקר הכוונה „הצלת נפשות“ ולא הצלת ילדים יהודים.

הוא הדין לגבי המומרים. בגיטו²⁵ טיפלו בהם אנשי הכמורה הקאתולית ומסרו לרשותם שני בתים מרכוש הכנסיה בלשנו ובגזיבו. בכנסית „כל הקדושים“ היו נערכות תפילות בהנהגת כמרים משומדים ובהשתתפות מקהלת מומרים. בכנסיות אלה נראו אנשים מאמינים באמת ובתמים. נשים אדוקות השתטחו על הקרקע ולחשו תפילתן בדבקות. את המתים היו מעבירים בקרון הכנסיה לבתי-הקברות הקאתולי או האבנגלי והמשפחה הורשתה ללוות את המת רק עד שער הגיטו. האגודה הקאתולית „כאריטאס“ היתה פעילה מאד בטיפול במומרים, פתחה למענם מטבחים ודאגה לחלוקת המצרכים מהמדור לאספקה שעלי-יד מועצת היהודים. הן נשיא היודנראט, המהנדס אדם צ'רניאקוב, והן מנהל המדור לאספקה, אברהם גפנר, היפלו את המומרים לטובה בחלוקת מנות-המזון, בקבלתם למישרות בכירות במוסדות הקהילה וכו'. הנהלת היודנראט הפריזה בדאגתה למומרים ואפילו קבעה להם שורה של זכויות-יתר. הדבר הגיע עד כדי כך, שעל מנת להתקבל כפקיד במחלקות מסוימות של הקהילה היהודית היה צורך להציג תעודת-שמד. המדור לאספקה דאג למומרים והיה מעניק להם מנות גדולות של מיצרכים, אפילו בזמן שלא הספיק המזון לילדים שבבתי-היתומים. את היחס המיוחד למומרים היו מסבירים בחוגים מסוימים בכך, שהיודנראט כרשות מוניציפאלית בשטח הגיטו הייב לדאוג לכל תושבי הרובע היהודי וכל פגיעה עשויה להתפרש כמעשה-נקמה, כמלחמה נגד פולנים. הכמורה עשתה מאמצים על מנת להבטיח למומרים זכויות-

25 לפי התקנות הגרמניות נאלצו גם מומרים, כבני גזע שמי, לגור בגיטו וחלו עליהם כל אותם החוקים והגזירות שחלו על יהודים.

יתר מרובות ככל האפשר. ר.ג.א.ו.²⁶ פנתה לשלטונות בבקשה, שיותר למומרים להישאר בצד הארי, בשטח שיוקצה במיוחד לכך. כאשר החל הגירוש, לא שמו אנשי ס.ס. לב לצלב, שהגן על דירות המשומדים. כל הדיירים של בתי-הכנסיה נלקחו לאומשלגפלאץ והועברו משם לטרבלינקה. מומרים אחדים, שגרו עשרות בשנים בצד ההוא והיו קשורים בקשרי קירבה משפחתית עם האוכלוסיה הפולנית, סייעו בידי שאר-יבשרם היהודים להסתדר מחוץ לגיטו. מכיר אני משומדת אחת, אשר לפני שנים רבות ניתקה את קשריה עם משפחתה היהודית, וליתר דיוק משפחתה היהודית היא שהטילה עליה חרם, והנה בזמן הגירושים נענתה המשומדת מרצונה היא והושיטה ידה לקרוביה היהודים. לעזרה זו הסכימה גם משפחתה האנטישמית של אותה המשומדת. בסיכום אפשר להטעים, שהעזרה למומרים מהווה דף מזהיר בפעולת הכמורה הפולנית, אולם אין לכך כל קשר עם העזרה ליהודים.

כאן יש להקדיש מלים מספר ליחסם של הגורמים הממשלתיים לשאלה היהודית בפולין. לא מצויות תחת ידנו ההצהרות הממשלתיות בענין זה. ידוע, שממשלת שיקורסקי²⁷ פירסמה שורה של גלוי-דעת בשאלה היהודית בפולין. מדובר שם על שווי-זכויות ליהודים, אשר יזכו בפולין העתידה לפצוי על סבלותיהם בזמן המלחמה. במקום אחר כבר הדגשנו, כי יחסם של הגורמים הממשלתיים לענין הגנת הגיטו היה בלתי-הולם בהחלט. מתעלמים אנו כאן מהשאלה: האם צריך היה להשאיר את הגנת הגיטו ליהודים בלבד? האמנם לא היה מן הראוי להושיט להם עזרה מהצד הארי, ולו גם מטעמים מוסריים בלבד? עזרה מוסרית ואספקת-נשק היו על כל פנים אפשריות. העזרה המוסרית הושטה רק באפריל שנת 1943, כאשר פורסמה הקריאה של נציגות הממשלה לתת מיקלט ליהודים. במשך 50 יום של האקציה, ביולי, אוגוסט וספטמבר 1942, בימי האקציה של ינואר 1943 — מילאה הממשלה את פיה מים. אותן הטענות אנו מעלים גם בענין הנשק, אשר נתבע זמן רב לפני ביצוע הגירושים מוארשה. תגובתם הבלתי-מובנת של הגורמים הממשלתיים, אשר סירבו במשך חודשים רבים להמציא נשק וסיפקוהו לבסוף בכמויות מיקרוסקופיות, שימשה חיוק לחשד מסוים, כי הסיבה להתנהגות מוזרה זאת היה החשש, פן עלול נשק זה לשמש לתכלית בלתי-רצויה בעתיד²⁸. גם לענין הצלת יהודים, ובפרט להצלת אישים בולטים בקרב היהודים, לא היה יחס הולם. הוקמה מועצה לעזרת היהודים (R.P.Z.),²⁹ שהיתה מורכבת מאנשים בעלי רצון טוב, אך לא ניתנו לה אפשרויות לפתח פעילות בקנה-מידה גדול, וזאת בשל מחסור בכספים והיעדר עזרה מצד הגורמים הממשלתיים, במקום אחר הדגשנו, כי הצלתם של יהודים ע"י הוצאתם מהגיטו לצד הארי, היתה בפולין ענין של מעשים אינדיבידואליים ולא תוצאה של מאמץ קיבוצי. הגורמים הממשל-

26 מוסד פולני לעזרה סוציאלית בימי הכיבוש הנאצי. למוסד זה היו גם סמכויות צבוריות-פוליטיות מוגבלות.

27 ממשלת הגולים הפולנית בלונדון. בראשה עמד עד מותו בנסיבות טראגיות ב-1943, גנרל שיקורסקי.

28 הכוונה כנראה להאשמות הפולניות שבקרב היהודים רבים הם האלמנטים השמאליים הקיצוניים.

29 כנויה Zegota.

תיים הקציבו קרנות מגוחכות בממדיהן לעזרת האקטיבה הפוליטית והתרבותית של יהודי וארשה. ואילו בתחום הבטחת דירות לאישים שונים, ענין שהיה פי כמה חשוב מכסף, לא נעשה דבר. כתוצאה מכך ניספה קומץ המדענים, הסופרים, השחקנים, העסקנים הפוליטיים וכו', אשר ניצל מהגירושים הקודמים. הם ניספו באקציה האחרונה של אפריל או נשלחו למחנות עבודה של ס.ס. בטרזבניקי, פוניאטובו, בודזין ואחרים. למחנה ריכוז בלובלין וכו', במקום שהיתה צפויה להם סכנה מתמדת של סלקציה או השמדה מידי אנשי ס.ס. ואוקראינים. כדי להבליט, מה טראגי מצבה של האינטליגנציה היהודית, די להזכיר, כי בידי המועצה לעזרת היהודים לא היו אפילו אמצעים לסידורו של היסטוריון יהודי נודע, מי שהיה ציר לסיים, ד"ר ש. ³⁰, אשר נפל בימי האקציה של אפריל בידי ס.ס., כיוון שלא היו ברשותו כמה אלפי זהובים לשכירת דירה ולקיום בצד הארי. נטלו ממנו את אשתו וילדיו, אשר הלכו ל"כבשן" בלובלין, ואותו מענים מזה חודשים רבים במחנה ריכוז בלובלין, שם הוא נאלץ למרות גילו הקשיש לעבוד עבודת פרך.

גם בענין הסחיטות והטירור, שנהגו כלפי היהודים בצד הארי, לא היתה ניכרת עזרה מצד הממשלה. אי הענשת הסחטנים גרמה להשתוללותם ביתר-שאת ולהרחבת תחום תעלוליהם הנפשעים. סכנת מוות צפויה, איפוא, לשרידי יהדות וארשה. וגם בשטח זה הושטה עזרה בלתי-מספקת. רק במרץ ש.ו. פורסמה אזהרה מטעם הגורמים הרשמיים, כי מעשי סחיטה לגבי יהודים הם פשע ברי-עונשין. בהתאם לחוקי הרפובליקה הפולנית. הסעיף באותו גלוי-הדעת, כי העונש על סחטנות לגבי יהודים יבוצע במקרים מסוימים לאלתר, נשאר על גבי הנייר בלבד. ביצוע של שורת פסקי-דין-מוות נגד סחטנים, האחראים לעשרות אלפי קרבנות יהודיים, ומודעות מעל קירות הבתים ובעתונות המחתרת על מעשה זה — היו עלולים ודאי לעשות רושם מסוים. אך לפי שעה, אף בקטע זה, שהוא כה מכריע להמשך קיומם של שרידי יהדות וארשה, נעשה מעט מועיר.

אותו דבר נוכל לומר בענין המלחמה הפארטיזאנית. יש לנו קאדרים רבים של נוער ומבוגרים בעלי הכשרה צבאית. הם נכונים ליטול על עצמם תפקידים מסוכנים ביותר, כדי להסב נזקים לאויב ולהפחית את כוחו ההגנתי. בכל הערים נערך חיסול היהודים וקבוצות ניכרות של נוער ואנשי-צבא הלכו ליער עם נשק ביד, כדי לא למות מידי התליינים. יחידות אלה ניתן היה בקלות לרתום למלחמה פארטיזאנית באויב. אך במקום לנהוג כך, אסרו מלחמה נגד יחידות אלה ודנו אותן לחיות חיי שודדים, הנאלצים להתקיים על גזל. במקום להוליך קבוצות אלה לקרב עם הכובש, הן נדחקו לדרכים עקלקלות של כנופיות ליסטים. איזה ערך מעשי יש להחלטה על מתן נשק לגיטאות, כאשר מסרבים להושיט עזרה לאנשים שהם כבר חמושים וממאנים להשתמש בהם למלחמה יעילה באויב? יחס כזה של הגורמים הממשלתיים כלפי יחידות יהודיות מזוינות מאלץ אותן למלחמה בכל החזיתות, וגורם לכך, שיחידות אלה נשמדות ללא-רחם על-ידי פלוגות פארטיזאנים פולנים וכן על-ידי האוכלוסיה הכפרית, העורכת ציד על אנשיהן ומסגירה אותם לידי הגרמנים. בדרך זו נספים כיום אלפי יהודים, ששרדו

מקהילות יהודיות רבות בערי השדה, אשר „טההרר“ לחלוטין מתושביהן היהודים. האוכלוסיה הפולנית מחסלת, איפוא, את שרידי היהודים, שנותרו מקהילות יהודיות גדולות. יחידות פארטיזאניות פולניות מסרבות באופן עקרוני לקבל יהודים מסיבות בלתי ידועות. עד כמה דבר זה אינו נכון, מוכיחים מעשיו של השמאל הפולני, שאינו נוהג שום הגבלות ביחס ליהודים. העתיד יוכיח, איזה עלילות גבורה במלחמת תנועת המחתרת הפולנית נגד הכובש הם מעשי ידיהם של חבריה היהודים, הממלאים במסירות רבה את חובותיהם כלפי התנועה.

טענה כבדה מפנים אנו לפי כתובת הגורמים הממשלתיים בענין הצלת ילדים יהודים. אקציית הגירוש היתה מכוונת בראש-וראשונה נגד נשים וטף, אשר נשלחו ראשונים לטרבלינקה. נותר רק קומץ קטן של ילדים יהודים. סבורים היינו, שהגורמים הממשלתיים יפעלו למען הצלת אותו קומץ קטן של ילדים, אשר חמק מכליון מידי פרעונים חדשים. למרבה הצער, לא עשו הממשלה והציבור הפולני דבר בענין זה, לא פורסם אפילו קול-קורא לציבור.

יהודים אינם מתקבלים לארגונים צבאיים ממשלתיים. יוצאים מכלל זה רק אנשים בודדים, אשר הנהלת הארגון המסוים מכירה אותם אישית. ידועות לנו עובדות, שהוטל על אנשים מסוימים לבדוק את מוצאם הארי של חברי ארגון ממשלתי מסוים. במקרה של קביעת המוצא היהודי, מרחיקים אותו אדם מתוך צילות שונות ומשונות.

לסיכום:

בשעה שהעם היהודי נידון לכליה ללא-רחם ורק קומץ קטן של יהודים מילט נפשו ממנה, לא עשו הגורמים הממשלתיים דבר, כדי להציל לפחות את שרידי יהדות פולין. יחסם של הגורמים הרשמיים לשארית יהודי פולין היה בלתי-הולם לחלוטין, בעיקר בתקופת השואה, שלא היתה כמותה בהיסטוריה, של העם היהודי בפולין.

POLISH—JEWISH RELATIONSHIPS

DURING THE SECOND WORLD WAR

The Warsaw Action and the attitude of the Polish populace

E. RINGELBLUM

This hitherto unpublished fragment of Ringelblum's writings (end of 1943) has been made available to us through the courtesy of the Warsaw Historical Institute.

When the July Action started, Poles in Warsaw were overheard accusing the Jews of cowardice, though no aid was extended by Poles in arms or ammunition, and only one leaflet of the PPS appeared calling the Jews to arms. No warning was given by the Polish underground as to the true destination of the expellees. German camouflage methods were excellent, and Jews would not believe the few Treblinka escapees. The Jewish Fighting Organisation's propaganda for resistance was even taken to be a German provocation trick. Had the Poles helped, with propaganda and arms, the Germans would have paid dearly for their victory. In September the Jews recognized how terrible their mistake had been. The ZOB now killed traitors and Gestapo agents. The author then describes visits to bases of the two fighting groups, the ZOB and the ZZW. Apart from these, unorganised groups of Jews obtained arms as well. In the Action of January, 1943, 10,000 Jews were deported and 1000 killed on the spot. Resistance was effective and the Poles, especially the underground press, compared the January events favourably with the passivity of July-September. Between January and April the ZOB became to all intents and purposes the internal Ghetto Government. An interview with M. Anilewitz, the ZOB commander, is recorded. On April 18th the author was an eye-witness of the battle in Muranowska Street. Poles believed the Jews were helped by Soviet parachutists and ex-POWs. Stories about Jean d'Arc-type heroines, burning

German tanks etc. were circulated in Warsaw. In fact, many of the fighters were girls. American and British broadcasts (May 5th or 6th) appealed to Poles to extend aid to the Jews. Some cooperation with the Polish underground developed, arms were smuggled into the Ghetto and an official Polish announcement extolled the Ghetto fighters. Clashes occurred in the Polish part of the city, caused by Jews crossing over from the Ghetto. The author quotes a number of discussions overheard in trams and on the streets, most of which tended to be extremely antisemitic, though mixed with awe at the struggle going on. Many were glad that the Germans had "cleaned" Warsaw of the Jews. Some expressed sympathy with the Jews. The underground Press compared the fight with the epic of the Westerplatte or even called it a "small Stalingrad". As a result of German propaganda many Poles now refused to take in Jews escaping from the Ghetto.

The author differentiates between pre-war Polish antisemitism, though it had a Fascist complexion, and the brand imported by the Germans. The Nazis saw in antisemitism the only bond between themselves and the conquered populace. German papers in the Polish language published racist propaganda, in Cracow an antisemitic exhibition opened in September (1943). The antidote in the shape of the Polish underground Press was weak indeed. Only a few of Poland's pre-war antisemites—mostly intellectuals—changed their attitude towards the Jews during the war as a result of the German mass-murder. The middle classes generally were glad to be rid of their old competitors, and no help was extended to Jews as a rule. Billiards worth of property, accumulated by Polish Jews over the centuries, passed into the hands of "Aryans". Many workers, too, refused to help, and yet on the whole the Polish working class maintained a friendlier attitude and many Jews found refuge in their homes. The author quotes a number of instances of such rescues. Polish intelligentsia were also active in this respect, especially when their own family was hit by the German plan to exterminate the Polish intelligentsia. Among the railway workers many helped, and it was they who warned the Jews about Treblinka; some of them passed information between ghettos. The attitude of the villagers depended on the atmosphere in any area before the war. During the first years, too, it was easier to find refuge in the villages, as the farmers needed additional labour. German action later made the hiding of Jews seem very dangerous. Jewish partisans in the Lublin area threatened farmers who gave up Jews to the Germans with retaliation, and this helped. At the moment of writing it is very difficult to find refuge in the countryside.

Polish clergy was always antisemitic, and the author quotes the antisemitic attitude of the Bishop of Cracow before the war. No action comparable to that of Dutch, Belgian or French Catholics occurred in Poland. Some monasteries saved Jewish children, often for purposes of conversion,

and there were individual cases of a decent attitude. Generally speaking the clergy did nothing. Efforts were made to save Jews converted to Catholicism, who were given two churches and special privileges in the Warsaw ghetto (their food rations were higher than those of Jewish children), but of course the Nazis killed them just the same.

The Polish Sikorski Government published some declarations promising equal rights to Jews after the war. Apart from that, in Poland, the underground Government representatives did next to nothing, until April 1943, to come to the aid of the Jewish citizens of Poland. Arms were denied to the Jews, and so was any material or moral aid during the July-September 1942 Action and the January 1943 sequel. No hiding-places were provided by the underground, and Jews who hid did so through their own private connections. An ineffectual committee composed of people of good intentions with insufficient means at their disposal, the R.P.Z., was set up. Only in March was a warning issued to blackmailers that they would be punished after the war for their misdeeds. In April a call was finally issued to the Polish populace to hide Jews. Jewish partisans were rejected by the Government underground, sometimes killed, or driven to theft and robbery. Left-wing partisans accepted Jews into their ranks, however. Jewish officers were not accepted into the Government underground forces.

The author concludes that the Polish official circles did very little to help the Jews in the hour of their greatest need.